

Peterburi eesti juristid kuni 1917. aastani

Raimo Pullat

Andmed Peterburi ülikoolis 19. sajandil ja 20. sajandi esimestel kümnenditel õppinud Eestist pärit noorte arvukuse ja erialaeelistuste kohta kõnelevad sellest, et Peterburi ülikoolil oli eestlastest õigusteadlaste ettevalmistamises eriline koht. 1906. aastal õppis Peterburi ülikooli õigusteaduskonnas 23, 1911. aastal 84 ja 1915. aastal 65 tudengit, kes moodustasid vastavalt 32,9, 52,8 ja 46,1 % kõigist neil aastail Peterburi ülikoolis õppinud Eestist pärit üliõpilastest. Eestlaste jt. Eestimaalt pärit üliõpilaste arv Peterburi ülikoolis suurenes 20. sajandi esimese aastakümne teisel poolel rohkem kui kaks korda, juuratudengite arv kasvas aga samal ajal rohkem kui kolm korda.¹ Kuigi tsaariaegne arvestus seisuste järgi ja kokkuvõtlike andmete puudumine lõpetajate kohta ei võimalda öelda, kui paljud olid rahvuselt eestlased ja kui palju neist lõpetas, võime oletada, et aastail 1906–1917 (enne revolutsioonisündmusi) võis Peterburis juristikutse omandada mitukümmend Eestist pärit isikut, kes hiljem töötasid Eestis. Koos varem lõpetanutega oli see kahtlemata märkimisväärne juriidilise kõrgharidusega haritlaste grupp, kes etendas tähtsat rolli Eesti Vabariigi arengus kahe sõja vahelisel ajal.

Olgu siinkohal märgitud ka, et mitte kõigist Peterburi ülikooli õigusteaduskonda astunuist ei saanud juristi. Näiteks kuulus eesti helilooja Heino Eller, kes 1907. aastal astus Peterburi konservatooriumi, õppis 1908–1911 hoopis Peterburi ülikooli õigusteaduskonnas.² Ilmselt mõistes, et õigusteadus pole siiski tema ala, jätkas ta 1912. aastast oma muusikaõpinguid konservatooriumis. Peterburi ülikooli õigusteaduskonna üliõpilaste nimekirjast aastaist 1911–1912 leiame ka hilisema Tartu ülikooli kreeka filoloogia õppejõu Pärtel Baumani, kes lõpetas Peterburi ülikooli hoopis keeleteadlasena ning valmistus aastail 1916–1918 samas professorikutseks.³

Eesti Vabariigi juristide hulgast ei leia me ka mitmete Peterburis õppinud Eestist pärit baltisaksa ja vene aadlike järeltulijaid (Nikolai Wilhelm von Veimarn, Adolf Margevič, von Schultz jt.).⁴ Nagu selgub Eesti Vabariigi Kohtuministeriumile töökoha saamiseks 1918. aastal ja hiljem esitatud avaldustest, oli üks põhjuseid aadlike, eriti venelaste halb eesti keele oskus või täielik umbkeelsus,⁵ teiseks võis olla ka asjaolu, et 1915. aastal, süüdistatuna riigile kahjulikus tegevuses (rahakorjandused saksa sõjavangide, s.o. vaenuliku riigi kodanike heaks), saadeti mitmed

¹ Sankt-Peterburgi Ülikooli Raamatukogu arhiiv. Üliõpilaste ja vabakuulajate nimekirjad 1906/1907. õppeaastast; sama 1911/1912. õppeaastast ja 1915/1916. õppeaastast.

² Sama 1911/1912. aastast.

³ Eesti biograafilise leksikoni täiendusköide. Peatoimetaja P. Tärvel. Tallinn, Tartu 1940, 82; samas.

⁴ Üliõpilaste ja vabakuulajate nimekirjad 1911/1912. ja 1915/1916. õppeaastast.

⁵ ERA, f. 76, n. 5, s. 24–31.

baltisaksa aadlikud Jenissei kubermangu asumisele, mis tähendas ka nende järeltulijate tudengipõlve katkemist.⁶

Selleks, et paremini mõista eesti noorte pürgimist Peterburi ülikooli õigusteaduskonda, eriti pärast 1905. aasta revolutsiooni, heidaksime veel korra pilgu tagasi 19. sajandisse, aega, mil lisaks eelpool märgitud seostele tekkisid esimesed otsesed kontaktid Tartu ülikooli õppejõudude ja Peterburi ülikooli õigusteaduskonna ning valitsusasutustes töötanud juristide vahel. Nii tekkis infokanal tulevaste eesti õigusteaduskonna üliõpilaste jaoks ehk sild Eestist Neeva kaldal asuvasse ülikooli. Peterburis õppimise traditsioon jõudis Eestisse eelkõige baltisakslaste kaudu. Nimetagem Westfaalist talupoja perest pärit Göttingeni ülikooli vilistlast, Tartu ülikooli rektorit, õigusteaduskonna taasloojat, Peterburi Teaduste Akadeemia akadeemikut Gustav Ewersit (1779–1830), kes kutsus Tartusse tagasi oma lähedase kolleegi Johan Georg Neumanni, kes oli töötanud keskvalitsuse seadusandlikus komisjonis Peterburis Speranski ajal ja olnud koguni Aleksander I nõunik.⁷ Tartus luges ta aastatel 1811–1813 ja 1818–1824 põhiliselt Vene õigust. Neumann, kelle põhitöökohaks oli aastast 1807 Seaduste Koostamise Komisjon (seaduskomisjon) Peterburis, oli hea seadusetundjana sageli ka Tartu ülikooli apellatsioon- ja revisjonikohtu liige, tema koostatud kogumikku väljakirjutustega ülikooli puudutatavatest uematest seadustest pidas rektor Ewers hindamatuks abiks ülikooli tegevusele seadusliku aluse loomisel.⁸

G. Ewers kutsus Tartusse ka Euroopa-kuulsusega tsivilisti ja romanisti Christoph Christian Dabelowi (1768–1830), kes omakorda juhendas teaduskonna üht kuulsamat provintsiaalõiguse uurijat Friedrich Georg von Bunget (1802–1897).⁹ Tartu ja Peterburiga oli seotud ka Neumanni andekas õpilane, Vene õiguse uue suuna rajaja Alexander Magnus Fromhold von Reutz (1799–1862).¹⁰ Nii Bungele kui ka Reutzile andis Peterburi Teaduste Akadeemia Demidovi preemia. Teatavasti viibis Bunge 1831/1832. aasta talvel oma esimesel teaduslikul komanderingul Peterburis,¹¹ kus ta kohtus ja sõbrunes M. Speranskiga, kes avas talle hiljem Venemaa tähtsaima kodifitseerimiskomisjoni arhiivi. Aastail 1843–1856 oli Bunge Tallinna rae teenistuses, editeerides raehärrana Tallinna linnaõiguse allikad.¹² 21. septembril 1856 kutsuti von Bunge Peterburi, kus ta viis lõpule Eestimaa, Liivimaa ja Kuramaa eraõiguse kodifitseerimise. Balti eraõiguse saksa- ja venekeelsele tekstile kirjutas tsaar alla 1. jaanuaril 1865. Esimesse Tartu juristide koolkonda kuulus ka õigusajaloolane E. S. Tobien, kes kaitses 1844. aastal oma doktoritöö Peterburis ja töötas hiljem professorina Tartus.¹³

Üheks suurimaks vene õiguse asjatundjaks tsiviilõiguse alal kujunes K. A. Nevolini õpilane Peterburi ülikoolist Johannes August Engelmann (1832–1912), kes P. Järvelaidi arvates oli olnud Tartu ülikooli parim “kaadrialane investering”. Engelmann oli tuntud

⁶ F. Kinkar. Lehekülg Eestimaa kultuuriloost. Baltisaksa haridusseltsid Eestis 1905–1914. Tallinn, 2000, lk. 121.

⁷ P. M. Järvelaid. Istorija prepodavanija juridičeskix disciplin v Tartuskom universitete (1632) do ego reformy (1889). Dissertacija kandidata juridičeskix nauk. Tartu, 1989, lk. 94–96.

⁸ L. Leppik. Rektor Ewers. Tartu, 2001, lk. 116–117.

⁹ P. Järvelaid. 360 aastat Tartu ülikooli õigusteaduskonda (II). – Eesti Jurist 1992, nr. 2, lk. 156–157.

¹⁰ Samas, lk. 157.

¹¹ P. Järvelaid. Friedrich Georg von Bunge (1802–1897). – Eesti Jurist 1992, nr. 2, lk. 149; Tartu Ülikooli ajalugu II, lk. 171–172.

¹² Die Quellen des Revaler Stadtrechts. Dorpat 1844–1847. Kümne aasta jooksul, mil ta oli Tartu ülikooli õigusteaduskonna professor, avaldas ta järgmised tööd: Beiträge zur Kunde der liv-, esth- und kurländischen Rechtsquellen. Dorpat, 1832; Das römische Recht in den deutschen Ostseeprovinzen Russland, Dorpat, 1833; Wie kann der Rechtszustand Liv-, Esth- und Kurlands am zweckmässigsten gestaltet werden? Dorpat, 1833; Geschichtliche Entwicklung der Standesverhältnisse in Liv-, Esth- und Kurland bis zum Jahre 1561. Dorpat, 1838; Das liv- und esthländische Privatrecht, wissenschaftlich dargestellt. Dorpat, 1838–1839; 2. tr. 1847–1848.

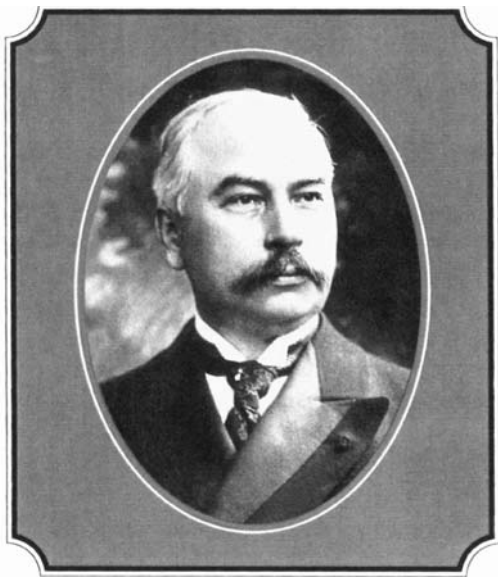
¹³ P. Järvelaid. 360 aastat Tartu ülikooli õigusteaduskonda (II), lk. 158 ja tema dissertatsioon, lk. 101–103.

kogu Euroopas. Sajandi lõpul töötas juura-professorina Mihhail Djakonov (1855–1919), kes oli õppinud Peterburis V. Sergejevitši ja V. Kljutševski juures. Vene õiguse tuntud spetsialistist M. Djakonovist sai Peterburi Teaduste Akadeemia akadeemik. Tartu ülikooli viimaseks välismaalast riigiõiguse professoriks enne rahvusliku ülikooli avamist oli Peterburis F. Martensi käe all õppinud Lev Challande (1870–1919), kes oli omakorda õpetajaks meie esimesele riigiõiguse professorile Nikolai Maimile.¹⁴

Peterburi ülikooli oli 1885. aastal lõpetanud rooma õiguse professor David Grimm (1864–1941), kellest sai meie rahvusülikooli professor 1927. aastal, kuid kes oli Tartu ülikoolis töötanud eradotsendina juba aastail 1889–1891. Seejärel oli D. Grimm professor Peterburis, sh. 1910–1911 Peterburi ülikooli rektor. 1913. aastal tagandati ta professori kohalt. Veebruarirevolutsiooni järel oli D. Grimm Kerenski valitsuse haridusministri abi, 1920–1927 professor Praha vene ülikoolis.¹⁵ D. Grimmi ema oli sündinud Tartus.

Nagu eespool nägime, kujundasid õigusteadusealaseid Eesti-Peterburi sidemeid nii tuntud baltisaksa kui ka vene teadlased, sillutades sellega õigusteadusest huvitatud Eesti noortele teed Peetrilinna.

Erandiks nende hulgas oli Pärnust pärit maailmanimega jurist ja diplomaat Friedrich Frommhold von Martens (1845–1909), kes lõpetas 1867. aastal Peterburi ülikooli õigusteaduskonna ja oli seejärel kuni 1881. aastani ülikooli rahvusvahelise õiguse õppejõud (1873. aastast erakorraline ja 1876. aastast korraline professor). Uuematel andmetel oli tegemist eestlasega, kes kasvas üles Jaani kiriku orbudekodus, lõpetas gümnaasiumi ning astus Peterburi ülikooli. 1881. aastast

Friedrich Frommhold von Martens.

kuni elu lõpuni oli F. Martens Venemaa välisministeeriumi nõukogu liige ja aastast 1885 Rahvusvahelise Õiguse Instituudi (Genfis) asepresident, ta esindas Vene valitsust paljudel rahvusvahelistel konverentsidel, oli Haagi Arbitraažitribunali alaline liige ja 1903. aastast Peterburi Teaduste Akadeemia kirjavahetajaliige. Lisaks oli ta Prantsuse Instituudi liige ning Cambridge'i, Edinburghi ja Yale'i ülikooli audoktor. F. Martensi tuntus teadlasena levis kiiresti – 1888. aastal sai ta Viini ülikooli õigusteaduskonnalt ettepaneku võtta enda peale rahvusvahelise õiguse kateedri juhatamine. Kuigi tegemist oli väga austava ettepanekuga, mis pealegi oli välismaa ülikooli esimene kutse vene professorile, loobus Martens Viini-minekust.¹⁶ Siinkohal tuleb meenutada ka üht teist huvitava elukäiguga, kuid mitte eriti tuntud Viljandimaalt pärit

¹⁴ P. Järvelaid. 360 aastat Tartu ülikooli õigusteaduskonda (III). – Eesti Jurist 1992, nr. 3–4, lk. 243, 249.

¹⁵ Tartu Ülikooli ajalugu. III. 1918–1982. Tallinn, 1982, lk. 107; Õigus 1934, nr. 6, lk. 283, 284.

¹⁶ 275 let, Sankt-Peterburgskij gosudarstvennyj universitet. Letopis' 1724–1999. (*sine loco*), 1999, lk. 166; P. Järvelaid. 360 aastat Tartu Ülikooli õigusteaduskonda (III), lk. 250. F. Martensi taasavastamise au kuulub Jaan Krossile, kelle 1984. aastal ilmunud romaan “Professor Martensi ärasõit” on tõlgitud mitmesse võõrkeelde. 4.–6. septembril 2003 toimus Tallinnas ja Pärnus maailmakuulsa rahvusvahelise õiguse spetsialisti, professor F. Martensi mälestuseks konverents “Martens ja rahvusvaheline õigus tänapäeval”, mille korraldajaks oli üks maailma prestiižikamaid rahvusvahelise õiguse organeid – Rahvusvahelise Õiguse Instituut. Vt. Postimees 4. ja 5. september 2003.

eestlasest juristi ja rahandustegelast nimega Tõnis Vares (1859–1925), keda teatmeteostest on esimest korda märgitud alles 2000. aastal ilmunud Eesti Entsüklopeedia 14. köites “Eesti elulood”. Õppinud Riia vaimulikus seminaris, huvitus ta tõsiselt talurahva olukorrast. 1884. aastal oli T. Vares senaator Manasseini tõlk ja nõunik Eesti küsimustes. Peterburi ülikooli õigusteaduskonna lõpetas ta 1887. aastal ning 1888. aastal alustas (koos J. Trusmani ja preester K. Tiisikuga) Aleksander II kohtuseaduste tõlkimist vene keelest eesti keelde. Juba järgmisel, 1889. aastal ilmus Tallinnas nimetatud kolme mehe poolt tõlgitud 706-leheküljeline “Keisri Aleksandri Tõise Kohtuseadused, keisri Aleksandri Aleksandrovitshi käsu pääle väljaantud: Väljaanne aastast 1883, kuhu 1886 a. jätku paragrahvid sisse on võetud ja 1887 a. jätku paragrahvid juure lisatud”. Raamat sisaldas kohtukodade seaduse, tsiviilkohtupidamise seaduse jm. Samal aastal ilmus Tallinnas trükist ka T. Varesse poolt tõlgitud “Baltimaa Vallakohtu seadus ja Rahukohtumõistjatelt päalepandavate nuhtluste seadus”. Temaga koos töötanud J. Trusman on meenutanud, et juba tudengipõlves anti T. Varessele läbivaatamiseks nimetatud seaduste J. Hurda poolt (saksa keelest) tehtud tõlge, mis sai retsensendilt suurte ebatäpsuste ja vigade tõttu negatiivse hinnangu ning jäeti selle põhjal kõrvale. Aastail 1888–1889 oli T. Vares kohtuameti kandidaat Eestimaa kubermangu prokurööri juures ja 1889–1903 Haapsalus talurahvakomissar, 1903–1906 Vilno-Grodno-Kovno kindralkomissari Mirski vanem-asjaajaja. 1906–1908 pidas T. Vares oma esimest ametit rahandusalal, olles talurahvapanga nõukogu liige Riias. Sama ametit pidas ta 1908–1914 Peterburis. 1914. aastast oli T. Vares Venemaa rahandusministri nõukogu liige ning ühtlasi

kaudsete maksude peavalitsuse ülema abi. 1917. aasta märtsis vabastati T. Vares oma soovil kõigist ameteist ning seejärel pöördus ta tagasi kodumaale. Siin sai temast 1919. aasta juunis aastaks Eesti rahaministri abi, seejärel 1920. aastal ligemale kolmeks kuuks (august–oktoober) rahaminister. 1921. aasta algusest oli T. Vares Eesti täievoliline saadik Venemaal, 1922–1924 Eesti riigikohtunik ning 1924–1925 Eesti Panga direktor. T. Vares suri Tallinnas 1925. aasta juunis.¹⁷

19. sajandi lõpukümnenditel lõpetas Peterburi ülikooli õigusteaduskonna palju teisigi Eestist pärit noormehi. 1919. aastal valis Asutav Kogu riigikohtunikuks Paul Beniko, kes sündis 1866 Hiiumaal leedulasest rannavalveohvitseri pojana (ema oli sakslane) ning lõpetas 1889. aastal Peterburi ülikooli õigusteaduskonna. Aasta varem oli samas lõpetanud Tallinnas 1862. a. riigiametniku pojana sündinud Karl Gyldenstuppe, 1918. aastast rahukohtunik Tallinnas ja samast aastast Tallinna ringkonnakohtu liige ning 1921. aastast Kohtupalati esimees ja tsiviilosakonna juhataja, Eesti Vabariigi tsiviilseadustike eelnõude koostamise üks juhtfigure aastail 1921–1927. P. Benikoga samal ajal õppis ja lõpetas Peterburi ülikooli õigusteaduskonna hilisem Vene I riigiduuma saadik, Tallinn-Haapsalu rahukogu alaline liige (1922–1926) ning Eesti Maapanga juhatuse esimees, *cand. jur.* Karl Hellat. Õigusteaduskonnas õppis (ei lõpetanud) ka Tartu ülikooli usuteaduskonnast üle tulnud Aleksander Sörd (Sõerd), kes oli aktiivselt tegev rahvuslikus liikumises, eriti Eesti Aleksandrikooli komiteedes.¹⁸

20. sajandi alguses, enne maailmasõja puhkemist õppisid Peterburi ülikooli õigusteaduskonnas paljud hilisemad Eesti riigi-, kohtu-, majandus- ja ühiskonnategelased. Nimetagem nendest Kohtupalati prokurööri

¹⁷ Eluloolised andmed aastaist 1887–1922 pärinevad T. Varesse enese poolt 1922. a. juunis koostatud elulookirjelduse ärakirjast. – ERA, f. 76, n. 5, s. 51, l. 84; J. Trusman. Mälestused Tõnis Varessest. – Õigus 1925, nr. 7, lk. 163–166.

¹⁸ ERA, f. 76, n. 1, s. 873, l. 8, 9, 11; n. 5, s. 51, l. 68; Õigus 1923, nr. 4, lk. 120; Eesti avalikud tegelased, Eluloolisi andmeid. Toimetanud R. Kleis Tartus, 1932, lk. 45, 46, 51, 52; T. Karjahärm ja V. Sirk. Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed 1850–1917. Tallinn, 1997, lk. 60.

¹⁹ ERA, f. 76, n. 5, s. 106, l. 20, 22, 23, 33, 34.

ja liiget (1921. aastast) Erich Eeki,¹⁹ vandeadvokaadist Tallinna linnapead (1918), Eesti Vabariigi prokuröri (1919), siseministrit (1919–1920), Riigikohtu prokuröri (1920), Eesti saadikut Lätis (1920–1922) ja Poolas (1922–1923) ning Soomes (1927–ndast), samuti välisminister Aleksander Hellatit,²⁰ sõjaväeprokuröri (1919–1920) ning riigikohutuniku ja Riigikohtu abiesimeest, hilisemat Tartu ülikooli sõjakriminaalõiguse õppejõudu Peeter Kanni,²¹ sõjaringkonnakohtu liiget ja esimeest Gustav Kromelit,²² Riigikogu asjadevalitsejat, tehnikateadlane Ottomar Madissoni venda Eugen Madissoni,²³ Eesti Panga esimeest, ministrit ja Rahvuskogu II koja ning seejärel Riiginõukogu esimeest (1938–ndast) Mihkel Punga,²⁴ Eesti Ajutise Valitsuse ministrit (1918–1919), Asutava Kogu liiget ja esimeest, I–IV Riigikogu liiget ja II Riigikogu esimeest, Eesti riigivanemat aastail 1928–1929, välisministrit (1932–1933) ja Eesti saadikut Moskvast (1937–1940) August Reid,²⁵ Eesti sõjakohtu esimest esimeest (1918), Tallinna Ringkonnakohtu esimeest (1918–1921), kohtuministrit (1921–1922) ning Kohtupalati ja Kohtukoja esimeest (1923. aastast 1930–ndate lõpuni) Jaak Reichmanni,²⁶ Eesti Ajutise Maanõukogu esimeest, Asutava Kogu ja I–IV Riigikogu liiget, mitme valitsuskabineti ministrit, riigivanem Otto Strandmani,²⁷ Eesti Maanõukogu liiget, esimest Eesti Vabariigi prokuröri (1918), Asutava Kogu ja II–IV Riigikogu liiget ning riigivanemat Jaan Teemanti,²⁸ Eesti Vabariigi riigisekretäri aas-

tail 1920–1940 (1920–1921 Vabariigi Valitsuse asjadevalitseja) Karl Terrast, ainsat kõrgemat riigiametnikku, kes püsis oma ametikohal kogu esimese omariikluse aja.²⁹

Seda juba küllalt pikka loetelu võiks veel mitmekordseks pikendada, sest ainuüksi Eesti Vabariigi Kohtuministeeriumi (1918–1940) arhiividokumentide, kirjanduse ja teatmeteoste ning muude trükiste andmeil oli Eestis 1920–ndate aastate alguses vähemalt 80 Peterburi ülikooli õigusteaduskonnas õppinud eestlasest juristi, kellest 46 olid õppinud Peterburis enne Esimese maailmasõja puhkemist.³⁰ Toomas Karjahärmi ja Väino Sirgu andmeil oli 1915. aastaks juriidilise kõrghariduse omandanud 123 eestlast (sh. ka üks naine), õigusteadust õppis sellal 118 üliõpilast,³¹ kellest 65 tegid seda Peterburi ülikoolis (vt. tabel 20). Need arvud võimaldavad teha vahekokkuvõtte, millest selgub, et rohkem kui kolmandik (37,4 %) 1915. aastaks juriidilise kõrghariduse omandanud eestlastest oli seda teinud Peterburis. Kui palju lisandus Peterburis juristikutse omandanud sõja-aastail ja milline oli kõigi Peterburis õppinute osa Eesti kõrgharidusega juristide hulgas 1920–ndate aastate alguses, püüame selgitada allpool. Vahepeal heidame aga August Rei mälestuste abil pilgu õppetööle ja õppejõududele 20. sajandi alguse Peterburi ülikooli õigusteaduskonnas.

A. Rei (1886–1963) oli Eesti Vabariigi riigitegelane, kes lõpetas Peterburi ülikooli õigusteaduskonna 1911. aastal. Meid huvitavat ajajärku on A. Rei käsitletud võrdlemisi põh-

²⁰ ERA, f. 76, n. 5, s. 130, l. 1, 6, 9, 14, 26; SPbRAKA, f. 14, n. 3, s. 41570; Eesti avalikud tegelased, lk. 51.

²¹ Eesti biograafiline leksikon. Tartu, 1926–1929, lk. 189 ja Eesti biograafilise leksikoni täiendusköide. Tallinn, Tartu, 1940, lk. 97.

²² ERA, f. 76, n. 5, s. 72, l. 118; Eesti riigi-, avaliku- ja kultuurielu tegelased 1918–1938. Tallinn, 1939, lk. 112.

²³ Eesti avalikud tegelased, lk. 172.

²⁴ Eesti avalikud tegelased, lk. 247; Eesti riigi-, avaliku- ja kultuurielu tegelased, lk. 210.

²⁵ SPbRAKA, f. 14, n. 3, s. 42572.

²⁶ ERA, f. 76, n. 1, s. 873, l. 8, 9; Eesti riigi-, avaliku- ja kultuurielu tegelased, lk. 224.

²⁷ ERA, f. 76, n. 5, s. 269, l. 1, 2; Eesti avalikud tegelased, lk. 319.

²⁸ ERA, f. 76, n. 5, s. 285, l. 1, 3; Eesti avalikud tegelased, lk. 337.

²⁹ Samas, lk. 339.

³⁰ ERA, f. 76, n. 1, s. 873; n. 5, s. 28, l. 60, 71, 72, 76, 89, 106, 109, 113, 115, 130, 132, 149, 148, 153, 154, 175, 178, 194, 208, 269, 282, 285, 299; Eesti avalikud tegelased; Eesti riigi-, avaliku- ja kultuurielu tegelased; Eesti biograafiline leksikon ja selle täiendusköide.

³¹ T. Karjahärm ja V. Sirk. Vaim ja võim. Eesti haritlaskond 1917–1940. Tallinn, 2001, lk. 145.

jalikult. A. Rei astus Peterburi ülikooli 1904. aasta sügisel, kuid siis katkesid ta õpingud juba nelja kuu pärast, jätkudes pärast 1905. aasta revolutsioonisündmuste vaibumist. Käesolevas kontekstis tahaksin esitada seda osa A. Rei mälestustest, mis käsitleb tema õpinguid Peterburi ülikoolis. Hinnangutes õppejõududele ja õpetuse kvaliteedile ei erine A. Rei oma mälestustes oluliselt teiste poolt selle kohta kirjapandust. Eriti kõrgelt hindab ta poola rahvusest professorit Leon Petrażycki, kes luges tudengitele sissejuhatust õigusteadusesse.³² Professor Petrażycki saavutas õigusfilosoofia alal üleeuroopalise kuulsuse, mis pole kustunud tänini.³³

August Rei toob ära professorilt loengutel korduvalt kuuldud sõnad: ““Õppige loogikat, noored sõbrad! Kogu jurisprudents pole ju midagi muud, kui rakendatud loogika.” Siirdusingi siis kuulama prof. A. Vvedenski loenguid loogikas, mis meeldisid mulle niivõrd, et kuulasin ta kursuse läbi koguni kaks korda. Nii kaasakiskuvaks oli see õpetaja osanud teha selle aine, mida muidu peetakse üsna kuivaks. See oli tal õnnestunud tänu sellele, et ta oli seadnud selle seosesse tolle tähtsa osaga filosoofiast, mille juure see tõeliselt peabki kuuluma, nimelt tunnusteooriaga (Erkenntnistheorie).”³⁴

Jätkates samal teemal, on A. Rei kirjutanud: “Oma suurtest õpetajatest õigusteaduse alal mainiksin teisenä nendest, kes mu vaimu kõige enam rikastasid, kriminaalprotsessi professorit Foinitskit. Ka tema oli maailmakuulus, nagu võis näha ta suure, tuhande-leheküljelise kursuse kaanelehel, kus autori nime all leidis kümmekond rida tihedas kirjas nende välismaiste kuulsate ülikoolide ja teaduste akadeemiade loetelu, kes olid teda austanud oma auliikmeks valimisega. Enamik üliõpilasi värises ta eksami eel ja löi vist vaimus risti ette,

sest ta oli hirmuäratavalt nõudlik, rõhutades, et eksamineeritav mäletaks iga väikseimatki ja, tõtt ütelda, sageli mitte nii väga olulist üksikasja, mida ta oli oma raamatu tuhandel leheküljel maininud. Aga teist nii meisterlikult kirjutatud suurt õpperaamatut tema aines tuleb küll laternatulega otsida. Vvedenski “Loogika” kõrval on see raamat järgmine, mille Eestisse jäämist ja kaotaminekut ma kahetsen iseäranis sügavasti.”³⁵

“...Kolmandana loen oma kohuseks mainida Rooma õiguse ajaloo professorit Josef Pokrovskit, kelle kohta möödaminnes peab tähendama, et ta oma noores eas oli olnud Tartu ülikoolis – vist noore dotsendina, aga võib ka olla üliõpilasena. Ta polnud küll veel jõudnud maailmakuulsuse tasemeni, aga ta kuulus tusedaimate ja peenimate hulka Peterburi ülikooli õigusteaduse fakulteedi õpetajate peres. Ka tema “Rooma õiguse ajaloo kursus”, veel enam aga ta 1913-ndal aastal ilmunud esseede kogu “Nüüdisaja tsiviilõiguse põhi-probleemid”, mille eest Teaduste Akadeemia määras talle suure auhinna, on meistriteosed, millede kaotaminekut ma samuti taga leinan kui Vvedenski “Loogika” ja Foinitski “Kriminaalprotsessi kursuse” kaotust.” Selline oli Rei hinnang. A. Rei tõstis esile ka ajaloo-professor Eugen Tarlé ja kirjandusajaloo-professor Ovsjanikov-Kulikovski loenguid.³⁶ Võime veel kord veenduda, et eesti teadmishimuliste noorte üliõpilaste hinnang oma õppejõududele Peterburi ülikoolis polnud mitte ainult rahulolev, vaid väga kõrge.

Peterburi ülikooli õigusteaduskonnas oli ka sõja-aastail arvukalt Eestist pärit noormehi, kellest aga mitmel jäid sõjalaokorra tõttu lõpueksamid kas täielikult või osaliselt tegemata ning nad sooritasid need hiljem eksternina mujal, enamasti Tartu ülikoolis. Põhjus selgub aastail 1913–1917 Peterburis

³² A. Rei. Mälestusi tormiselt teelt, Stockholm, 1961, lk. 114.

³³ Õigusteadlane ja sotsioloog Leon Petrażycki sündis 1867. aastal Klinowiczes, õppis Kiievi ja Berliini ülikoolides. Tähtsamad tööd: Lehre von Einkommen (1893), Akcënernaja kompanija (1898), Bona fides w grazdanskom prawie (1903), Vvedenie v izučenie prava i npravstvennosti (1908), Teoria prava i gosudarstva v svjazi s teoriej npravstvennosti (2 köidet, 1909–1911).

³⁴ A. Rei. Mälestusi tormiselt teelt, lk. 115.

³⁵ Samas, lk. 116.

³⁶ Samas.

õppinud A. Anderkopi omakäelisest elulookirjeldusest, mille autor lisas 6. detsembril 1918 Ajutisele Valitsusele saadetud palvele leida talle tööd “kohtupöällul prokuröri abilisenä”. A. Anderkop kirjutas: “Nimetamata ei saa jätta kahjuks, et mul ülikooli diplom saamata [on], sest et mõned riigieksamitest andmata pidin jätma ..., et sõjateenistusest peaseda, mis diplomi väljavõtmisel oleks sündinud. Nimetatud abinõu tarvitas enamus tol ajal lõpetajatest Eesti Peetrilinna üliõpilastest, ning minule soovitas sedasama osakonna dekaan prof. N. Rosin.”³⁷

Nimetatud võtet oli juba 1914. aastal kasutanud Martin Tulmin, samuti Georg Maim, kes tegi lõpueksamid Tartu ülikoolis 1921. aastal.³⁸ Aastatel 1911–1917 Peterburis õigusteadust tudeerinud hilisem Eesti tuntud majandus- ja ühiskonnategelane Voldemar Joakim Puhk sai juristidiplomi Tartust 1922. aastal.³⁹ 1910–1916 õppis Peterburis õigusteadust Otto Tief, kes püüdis rindelesaatumist edasi lükata teisel viisil. 1918. aasta novembris koostatud elulookirjelduses märgib O. Tief, et, saanud 1916 jaanuaris ülikoolist tunnistuse kursuse ärakuulamise kohta, alustas ta sama aasta kevadel riigieksamate tegemist: “Üliõpilaste mobiliseerimise tõttu kirjutasin ennast samal ajal sisse Peterburi ajutisse sõjaväeinseneride kooli. Kuna ma sealt antud tähtjaks riigieksamisi lõpule ei jõudnud viia, jäivad mul need pooleli. Sõjaväe kooli lõpetasin 1. jaanuaril 1917...” Järgnes sõjaväeteenistus, mis 1917. aasta detsembrist jätkus “Eesti diviisi ohvitseride nimekirjas inseneri roodus” kuni Eesti okupeerimiseni sakslaste poolt. Riigieksamid tegi O. Tief 1921. aastal Tartus.⁴⁰

Praeguseks kogutud andmeil läbis Peterburi ülikooli õigusteaduskonna täieliku õppekursuse aastail 1915–1918 vähemalt 13 eestlasest üliõpilast, kellest neli sooritasid

lõpueksamid hiljem. Üheksa eestlasest tudengit läbisid kursusest suurema või väiksema osa ning viisid oma haridustee hiljem lõpule Moskvas, Jaroslavis või Tartus.⁴¹ Niisiis võime öelda, et noor Eesti Vabariik sai aastail 1918–1922 Peterburi ülikoolist vähemalt 68 eestlasest juristi, kellest 57-l oli lõpetatud kõrgharidus, kuigi mõnel polnud esialgu sellekohast diplomit. Kuid peale eestlaste õppis Peterburis õigusteadust ka Eestist pärit teistest rahvustest noori, kes asusid tööle riigiametnike, kohtunike, õppejõududena jm. noores riigis, millel algusaastail ei jätkunud eestlastest kõrgharitlasi juriidilist ettevalmistust nõudvatel aladel ja ametikohtadel. Praeguseks teadaolevail andmeil töötas Eestis 1920-ndate aastate alguses riigi- ja kohtuametnikena, prokuröride, kohtu-uurijate, advokaatide ja õppejõududena vähemalt 80 Peterburi ülikooli õigusteaduskonnas 19. sajandi viimastel ja 20. sajandi esimestel aastakümnetel õppinud isikut, kellest ligemale 85% olid eestlased.

Järgnevalt püüame anda ülevaate nn. piiterlastest juristide rollist Eestis mõnedel olulisematel tegevusaladel 1920-ndate aastate alguses. Alustagem kõrgharidusest.

Ettevalmistused Tartu ülikooli taasavamiseks Eesti rahvusülikoolina algasid 1918. aasta lõpul, ülikooli avamine toimus 1. detsembril 1919. Avamisel oli ülikoolil 347 üliõpilast, kellest 316 olid eestlased. Järgmisel, 1920. aastal oli üliõpilasi 758, kellest 690 olid Eesti Vabariigi kodanikud.

Rahvusliku õigusteadlaste kaadri koolitamise algus Tartu ülikoolis seostub Tartust pärit eestlasest õigusteadlase Nikolai Maimiga (1884–1976). Õppinud aastail 1903–1908 Peterburi ülikooli õigusteaduskonnas, sai ta 1909. a. juristidiplomi Moskva ülikoolist, seejärel töötas mõnda aega Vene siseministee-

³⁷ ERA, f. 76, n. 5, s. 26, l. 23, 27. A. Anderkop sooritas lõpueksamid eksternina Tartu Ülikoolis 1922. aastal.

³⁸ ERA, f. 76, n. 5, s. 60, l. 4; s. 299, l. 1.

³⁹ Vt. Eesti avalikud tegelased, lk. 245.

⁴⁰ ERA, f. 76, n. 5, s. 25, l. 2; Eesti avalikud tegelased, lk. 340; Eesti riigi-, avaliku- ja kultuurielu tegelased, lk. 274.

⁴¹ ERA, f. 76, n. 1, s. 122, 873; n. 5, s. 26, l. 71, 72, 100, 120, 198, 238, 245, 258, 292, 300; vt. ka Eesti avalikud tegelased; Eesti riigi-, avaliku- ja kultuurielu tegelased.

Nikolai Maim.

riumis. 1915. aastal omandas N. Maim Tartu ülikoolis *mag. jur.* kraadi riigiõiguse alal ning 1928. aastal *dr. jur.* kraadi. Seoses rahvusliku ülikooli loomisega Tartus alustas N. Maim 1919. aasta juunis õigusteaduskonna õppejõudude komplekteerimist. Sellega oli suuri raskusi, eeskätt vajaliku kvalifikatsiooniga eestlastest juristide vähesuse tõttu, aga ka tingituna sellest, et kvalifitseeritud eestlastest juriste vajati väga ka mujal – riiklike institutsioonide ülesehitamisel, seadusloomes jne., mistõttu teaduskond sai tööd alustada alles 1920. aasta jaanuaris, kusjuures loenguid peeti esialgu “kolmes kohalikus keeles”. Aastail 1919–1924 oli N. Maim Tartu ülikooli riigiõiguse professori kohusetäitja, 1924–1928 erakorraline ja 1928–1944 korraline professor, ühtlasi oli ta aastail 1919–1928, 1931–1935 ja 1937–1940 õigusteaduskonna dekaan. Tema sulest ilmus mitu riigiõiguse valdkonda kuuluvat õpikut ja

teaduslikku monograafiat, nt. “Riigiõigus” (1923, 1926), “Administratiivõigus” (1923), “Parlamentarism ja suveräänne riik” (1927, vene k.), “Parlamentarism ja fašism” (1929), “Völkerbund und Staat” (1931–1932) jt. 1919–1920 oli N. Maim Asutava Kogu liige.⁴² Muude teenete kõrval Eesti riikluse tekkes ja arengus aastatel 1918–1940 tuleb Nikolai Maimis näha üht meie rahvusliku ülikooli õigusteaduskonna rajajat ning sellega seoses ka üht alusepanijat õigushariduse ning -teaduse arengule Eestis.

Seoses Tartu ülikooli õigusteaduskonnaga tuleb tingimata mainida veel kaht Peterburi ülikooli kasvandikku, kellest said koos N. Maimiga Tartu ülikooli õigusteaduskonna rajajad ja esimesed eestlastest kõrgharidusega juristide koolitajad Tartu ülikoolis. 1909. aastal alustas Peterburi ülikooli õigusteaduskonnas õpinguid Viljandimaa põllutöölise perest pärit Ants (Hans) Piip (1884–1942), hilisem tuntud Eesti riigitegelane, diplomaat ja õigusteadlane. Lõpetanud 1913. aastal ülikooli, töötas ta 1913–1916 samas teadusstipendiaadina ning pärast magistrakraadi saamist (1916) rahvusvahelise õiguse eradotsendina. Aastail 1917–1918 kuulus A. Piip Eestimaa Kubermangu Ajutisse Maanõukogusse; see nimetas ta 1917. a. septembris Eesti esimeseks välisesindajaks. Aastail 1918–1920 oli A. Piip Eesti saadik Londonis, suuresti tänu temale sai Eesti Vabadussõja ajal Suurbritannialt sõjalist abi (eskaadri saatmisega Tallinna ja relvade muretsemisel). Esimese maailmasõja lõppedes osales A. Piip Pariisi rahukonverentsil, 1920. a. kirjutas Eesti delegatsiooni liikmena alla Tartu rahule. 1920–1921 oli A. Piip riigivanem ja sõjaminister, 1919, 1921–1922, 1925–1926, 1932, 1933 ja 1939–1940 välisminister, 1923–1925 Eesti saadik USA-s. Peale selle oli ta Asutava Kogu, I Riigikogu ja I Riigivolikogu liige. Kogu selle pingelise ja vastutusriikka tegevuse kõrval suutis A. Piip olla ka Tartu ülikooli õigusteaduskonna rahvusvahelise õiguse professor teaduskonna loomisest alates kuni 1940. aastani, pannes

⁴² Tartu Ülikooli ajalugu. III. 1918–1982. Tallinn, 1982, lk. 105; Lisa 1; Eesti avalikud tegelased, lk 174–175; Õigus 1921, nr. 1, lk. 23, 24.

Ants Piip.

tegelikult aluse nimetatud distsipliinile Eesti õigusteaduses. Rahvusvahelise õiguse tippasjatundjana avaldas A. Piip mitu monograafiat (“Rahvusvahelise õiguse süsteem”, 1927; “Nüüdne maailmapoliitika ja Eesti”, 1932; “Kaubandusõigus”, 1933; “Rahvusvaheline õigus”, 1936 jmt.), samuti oli ta “Eesti entsüklopeedia” rahvusvahelise ja mereõiguse osakonna toimetaja.⁴³

Tartu ülikooli õigusteaduskonna kauaaegseks õppejõuks oli 1920. aasta esimesest semestrist peale (kuni 1939 ja 1942–1944) alguses õiguse üldteooriat ning Rooma õiguse ajalugu lugenud Eesti riigimees, õigusteadlane ja akadeemik (1939), Läänemaal põllumehe peres sündinud Jüri Uluots (1890–1945), kes oli õppinud Peterburi ülikoolis õigusteadust aastail 1910–1916. Eesti Ajutisele Valitsusele 1918. aasta novembri lõpul saadetud avalduses

kirjutas J. Uluots, et pärast lõpetamist jäeti ta “Peterburi ülikooli juurde professoriametile ette valmistamiseks. Praegusi erakorralisi olukordasi meie maal silmas pidades, tahaks oma tööjõudu Ajutise Valitsuse teenistusse anda ja paluks mind, kui tarvis, rahukohtunikuks määrata, võimalikult Haapsalusse.” Tollane Eesti Vabariigi prokurör J. Teemant on avaldusele kirjutanud: “Soovitan.” Tallinna Ringkonnakohtu esimees J. Reichmann märgib: “Herra Uluots on mulle tundmata. Herra Teemanti soovitus tähele pannes arvaksin teda esialgu rahu kohtuniku asetäitjaks nimetada.” 25. novembrist 1918 nimetabki Ajutine Valitsus J. Uluotsa Tallinn-Haapsalu Rahukogu ajutiseks rahukohtunikuks Haapsalus. 1918. aasta detsembris pandi talle ühtlasi ajutiselt kohtu-uuriija ülesanded.⁴⁴

Haapsalu-periood J. Uluotsa elus ei kestnud kaua. 4. aprillil 1919 kirjutas ta kohtuminister J. Jaaksonile, et kuivõrd tema käes “praegu väljatöötada on Eesti Vabariigi põhiseaduse kava, mis minu sagedast Tallinnas viibimist nõuab”, samuti pakuks talle huvi töö tsiviilõiguse vallas, siis palub ta enda ümberpaigutamist Kohtuministeeriumi kodifikatsiooni osakonda. Alates 7. aprillist 1919 komandeeriski kohtuminister J. Uluotsa Haapsalust Tallinna, Kohtuministeeriumi kodifikatsiooniosakonna nõuniku kohusetäitja kohale. Seoses valimisega Asutava Kogu liikmeks vabastas kohtuminister J. Uluotsa 1. juunist 1919 nii rahukohtuniku kui ka nõuniku kohusetäitja ametist.⁴⁵

Nagu paljud teised tollasest eesti akadeemilisest haritlaskonnast, kuulus ka J. Uluots Eesti omariikluse tekkes ja arengus võtmerolli etendanud organitesse (Asutav Kogu, Riigikogu jt.), oli Riigivolikogu esimees (1938–1939) ja Eesti Vabariigi viimane peaminister (1939–1940 ja 1944). Õigusteaduse üldteoreetiliste küsimuste ja Rooma õiguse kõrval käsitles J. Uluots nii õppetöös kui teaduslikes artiklites ka Eesti õiguse ajalugu ja Eesti õiguse aktuaalseid küsimusi (“Õiguse

⁴³ SPbRAKA, f. 14, n. 3, s. 52073; Tartu Ülikooli ajalugu. III, lk 106; Lisa 2; Õigus 1921, nr. 1, lk. 23.

⁴⁴ ERA, f. 76, n. 5, s. 305, l. 1, 2, 14; Lisa 2; Eesti avalikud tegelased, lk. 360.

⁴⁵ ERA, f. 76, n. 5, s. 234, l. 10; s. 305, l. 4, 7, 8, 13.

Jüri Uluots (1890–1945).

üldõpetus”, 1923; “Eestimaa õiguse ajalugu”, 1930; “Eesti Vabariigi konstitutsioonilised aktid”, 1937; “Riigipea instituudi kujunemine Eestis ja 1937. a. Põhiseadus”, 1937).⁴⁶

N. Maim, A. Piip ja J. Uluots olid need kolm eestlastest Peterburi ülikooli vilistlast, kes kandsid Tartu ülikooli õigusteaduskonna loomise ja avamise põhirkust, olid juhtivas rollis kõrgharidusega eesti juristide kaadri koolituses ning rahvusliku õigusteaduse loomisel.

Tartu ülikooli õigusteaduskonna esimestest õppejõududest oli Peterburi ülikooli 1906. aastal lõpetanud Teodor (Feodor) Korsakov (1883–1932), kes alustas oma loenguid rahvusvahelisest õigusest 1920. aasta sügissemestril.⁴⁷ Peterburi ülikooli oli 1887. a. lõpetanud ka Tartu ülikooli õigusteaduskonna

tsiviilõiguse professor (1920–1935), Novgorodist pärit Igor Tjutrumov (1865–1943), kes enne revolutsiooni oli olnud Venemaal kohtuametnik, seejärel Riiginõukogu liige ja Peterburi ülikooli professor. Olgu märgitud, et professor I. Tjutrumov oli aastail 1919–1921 Kohtuministeeriumi kodifikatsiooni osakonna (selle ülesannetesse kuulus kuni Asutava Kogu kokkukutsumiseni ka kogu seadusloome, sealtpeale jäi osakonna ülesandeks õigusaktide väljatöötamine Kohtuministeeriumi pädevusse kuuluvates valdkondades ning teistes ministeeriumides koostatud seaduseelnõude juriidiline ekspertiis) nõunik, kellele Vabariigi Valitsuse otsusega 23. jaanuarist 1920 tehti ülesandeks Eesti tsiviilseadustiku eelnõu väljatöötamine. Selleks moodustatud 8-liikmelise komisjoni (esimees I. Tjutrumov, sekretär N. Hill) kuulus ka T. Korsakov. Teatavasti lõppes esimene tsiviilseadustiku koostamise katse nurjumisega ning I. Tjutrumov, kes oli saanud kutse Tartu ülikoolist ja seal 1920. aastal ka tööd alustanud, vabastati 1921. aasta oktoobris omal soovil Kohtuministeeriumi teenistusest.⁴⁸ Peterburi ülikooli kasvandik oli ka Tartu ülikooli õigusteaduskonna esimene (1921. aastast) kriminaalprotsessi õppejõud Aleksei Melnikov, kes varem oli töötanud tsaari-Venemaa kohtuasutustes.⁴⁹

Tartu ülikooli õigusteaduskonna esimesel semestril (1920, jaanuar–mai) pidasid loenguid veel professorid E. Berendts ja A. Bjerre ning õpetaja J. Filippov (viimane polnud jurist). Seega võib öelda, et Tartu rahvusliku ülikooli õigusteaduskonna moodustamisel ning Eesti õigusteadlaste ja tegevjuristide uue põlvkonna kasvatamisel 1920-ndate aastate alguses etendasid peamist osa Peterburi ülikooli õigusteaduskonna vilistlased, keda Tartu ülikooli õigusteaduskonnas 1921. aasta kevadsemestril töötanud seitsme juristist õppejõu hulgas oli kuus.⁵⁰

⁴⁶ Eesti avalikud tegelased, lk. 360, 361; Tartu Ülikooli ajalugu. III, lk. 105.

⁴⁷ Tartu Ülikooli ajalugu. III, lk. 106; Õigus 1921, nr. 7/8, lk. 146, 147.

⁴⁸ ERA, f. 76, n. 5, s. 1, l. 1–3; s. 290, l. 1, 2, 5, 14, 27, 29; Tartu Ülikooli ajalugu. III, lk. 107; P. Järvelaid, M. Pihlamägi. 80 aastat Eesti Vabariigi Justiitsministeeriumi. 1918–1998. Tallinn, 1999, lk. 29, 132.

⁴⁹ Tartu Ülikooli ajalugu. III, lk. 108.

⁵⁰ Õigus 1921, nr. 1, lk. 23; nr. 7/8, lk. 146, 147.

Märkigem siinjuures, et Tartu ülikooli vastloodud õigusteaduskonnas 1921. aasta kevadsemestri, s.o. teaduskonna järjekorras kolmanda semestri eksamiteks registreeris end 377 üliõpilast, kellest eksamid sooritas 282. Oma esimesed seitse diplomit andis teaduskond aga juba 1920. aastal, nende saajateks olid kuus eestlast (A. Kurrikoff, H. Puusik, H. Sumberg, F. Vellner, E. Willmann ja E. Össo) ning üks sakslane (F. Koch). 1921. aasta kevadsemestril oli diplomisaajaid 17, nende hulgas varem Peterburis õppinud O. Tief, K. Saarmann, H. Jõhvikas ja G. Maim.⁵¹

Õigusteaduskonna üliõpilaste arvu võrdlus eelpool toodud Tartu ülikooli üliõpilaste üldarvuga näitab, et üliõpilaste arvult kuulus õigusteaduskond Tartu ülikooli suurimate hulka. Vaieldamatult tuleb õigusteaduskonna edukas käivitumine lugeda eelõige N. Maimi, samuti tema poolt õppejõududeks kutsutud A. Piibu, J. Uluotsa jt. teeneks. Tänu nimetatute, aga samuti mõni aeg hiljem ülikooli õigusteaduskonnas tööle asunud Karl Saarmanni jt. tööle õppejõududena kujunes Eestis 1920–1930-ndail aastail esimene põlvkond eestlastest juriste, kelle hulgast kõrvuti oma õppejõududega kerkisid esile rahvusliku õigusteaduse rajajad ja arendajad Artur-Tõeleid Kliimann (õigusteooria, riigi- ja haldusõigus), Leo Leesment (õigusajalugu), Ernst Ein (Rooma õigus), Elmar Ilus ja Hugo Vihalem (eraõigus), Paul Vihalem (tööõigus), Veera Grünthal-Poska (sotsiaalõigus) jt.⁵²

Järgnevalt püüame anda põgusa ülevaate Peterburi ülikooli õigusteaduskonna kasvandike tegevusest Eesti Vabariigis, eeskätt aastail 1918–1922, s.o. ajal, mil algas ja toimus riiklike struktuuride ja õigussüsteemi kujundamine.

Mitmed Peterburi ülikoolis õppinud juristid tõusid Eestis riigi seadusandlikes kogudes ja juhtimisorganites kõrgeimatele tasanditele. O. Strandman oli 1917 oktoobris-novembris

Ajutise Maanõukogu esimees, J. Teemant ja J. Seljamaa abiesimehed, A. Rei 23.04.1919–4.01.1921 Asutava Kogu esimees, J. Seljamaa (1919 veebruar–aprill) I aseesimees ning O. Strandman, J. Uluots jmt. Asutava Kogu liikmed. 15. juunil 1920 võttis Asutav Kogu vastu Eesti esimese põhiseaduse, mis kehtis muudatusteta kuni 1933. aasta oktoobrini. Paljud Peterburis õppinud juristid (A. Anderkopp, A. Bachmann, O. Suursööt, J. Reichmann, J. Seljamaa, O. Tief, J. Uluots jt., mitmed korduvalt valituna) olid Riigikogu liikmed, sh. O. Strandman I ja A. Rei II Riigikogu esimehed ning P. Kann II Riigikogu abiesimees.⁵³

Eesti Vabariigi 11 riigivanemast (1920–1933) olid Peterburis õigusteadust õppinud neli: Ants Piip (riigivanem 1920–1921), Jaan Teemant (1925–1927, 1932), August Rei (1928–1929) ja Otto Strandman (1929–1931). Erinevatel aegadel olid nad ka mitme valitsuskabineti liikmed. Peaministri (1918–1920, 1938–1940) kohal olid O. Strandman (1919), J. Uluots (1939–1940). Viimane oli peaministriks ka 1944 moodustatud valitsuses, milles peaministri asetäitjaks ja siseministriks oli O. Tief (nn. Tiefsi valitsus). Eesti Vabariigi eksiilvalitsuse esimesed peaministrid presidendi ülesannetes olid J. Uluots (1944–1945) ja A. Rei (1945–1963). Ministritest olid Peterburi ülikoolis käinud Ado Anderkopp (kes pärast J. Poska surma 1920. aasta märtsis oli Eesti Vabariigi põhiseaduse komitee esimees), Adam Bachmann, Aleksander Hellat, A. Peet, M. Pung, J. Reichmann, J. Reinhold (hiljem Raid), J. Seljamaa, O. Suursööt, O. Tief jmt.

Peterburi ülikooli kasvandikud moodustasid seega tähelepanndava osa demokraatliku Eesti riigi rajajatest, alustades põhiseaduse väljatöötamisest kuni põhiseaduslike institutsioonide rajamise ja rakendamiseni, jätkates oma tegevust ka hiljem Eesti parlamendis ja valitsuses.

Kõigi tasemete kohtutes töötas 1922. aastal kohtunikena keskmiselt 85 isikut, kellest

⁵¹ Õigus 1921, nr. 1, lk. 24; nr. 7/8, lk. 147.

⁵² Veera Poska-Grünthal, J. Poska tütar, üks esimesi naisjuriste Eestis, abiellus 1919 Timotheus Grünthaliga, lõpetas 1925 Tartu Ülikooli õigusteaduskonna ja tegutses alates 1927. aastast advokaadina.

⁵³ Riigikogu. Tallinn [1998], lk. 84; Eesti avalikud tegelased, lk. 12, 24, 266, 300, 324, 340, 361.

52 olid kõrgharidusega, viimastest 7 (13,4%) olid õppinud Peterburis. Prokuröre oli samal ajal kokku 21 (k.a. kindral-prokurör, kohtuminister J. Reichmann), kes kõik olid kõrgharidusega. Peterburis õppinuid oli prokuröride hulgas 10 ehk 47,6%. Kohtu-uurijatest (33) oli kõrgharidus 25-l, nende hulgas oli nn. piiterlasi 8 ehk 32,0%. Peterburi ülikoolis õppinud juriste oli 1922. aastal kohtunike, prokuröride ja kohtu-uurijate hulgas kokku 25 (16,8%). Vannutatud advokaate oli 1922. aastal 78 ja vannutatud advokaatide abisid 44, nende hulgas Peterburi ülikoolis õppinuid vastavalt 12 (15,4%) ja 7 (15,9%).⁵⁴

Peterburi ülikooli õigusteaduskonnas olid õppinud kaks riigikohtunikku (P. Beniko ja P. Kann) ning Kohtupalati vanema esimehe kohuste täitja, tsiviilosakonna esimees K. Gyldenstubbé. Rahukohtunikest olid Peterburis tudeerinud M. Tulmin, T. Grünthal, V. Bock ja B. Tuttelberg. Prokuröridest kuulusid piiterlaste hulka tollane kohtuminister J. Reichmann ja Kohtupalati prokuröri vanemabi E. Reisberg, rahukogude juures töötavatest prokuröridest G. Avald, O. Ordlik (Ordtlich), R. Treikelder, O. Tief jmt. Vannutatud advokaatide hulgas leiame 1922. aastal sellised nimed nagu J. Aronson, A. Maurer, O. Strandman, M. Kutti jm., vandeadvokaatide abide hulgas oli teiste seas sellal ka A. Rei.⁵⁵

Peterburis olid juristikutse omandanud ka sõjaväeprokurör (1918. aasta detsembrist kuni Riigikohtu liikmeks valimiseni 1920. aastal) P. Kann ja tema abi 1919–1920 H. Ester, sõjaväeprokurör (1921–1937) K. Trakman, sõjaväeprokuröri abi 1920. aastast ja Eesti Vabariigi sõjaväeprokurör 1937. aastast G. Knorring, samuti sõjaringkonnakohtu liige 1921–1926 ja sõjaringkonnakohtu esimees 1926–1935 G. Kromel.⁵⁶

Peterburi ülikooli matriklitest ja muudest allikatest leiame veel mitme hiljem tuntuks saanud isiku nimed. 1908. aastal astus ülikooli õigusteaduskonda ja lõpetas selle 1912. aastal ajakirjanik, diplomaat ja ühiskonnategelane Eduard Laaman (1888–1941), Eesti Tööerakonna üks loojaid ja ideolooge, 1937. aasta põhiseaduse autoreid. Pärast ülikooli lõpetamist töötas E. Laaman mõned aastad ajakirjanikuna, oli 1915–1917 Tallinna Linnavalitsuse abisekretär ja 1918. aastal Eesti Ajutise Valitsuse sekretär. Järgnes töö Pariisi rahukonverentsil Eesti Vabariigi delegatsiooni ajakirjandussekretärina (1919) ning Eesti saatkonna pressiaatšeenina Londonis (1919–1920) ja Välisministeeriumi informatsiooni-osakonna juhatajana (1920–1923). Seejärel pöördus E. Laaman tagasi ajakirjandusse, olles 1923–1938 Vaba Maa ja 1938–1939 Rahvalehe peatoimetaja. Terava pilgu ja elava käsitluslaadiga ning tolle aja silmapaistvaima publitsistina uuris ja põhjendas ta Eesti riikluse kujunemist ja arenemist, erakonnastumist (teosed “Eesti lahkumine Vene riigist”, 1920; “Demokraatia ja diktatuur”, 1934; “Erakonnad Eestis”, 1934; “Eesti iseseisvuse sünd” – 6 vihikut 1936–1938) ja iseseisvuse kaitsmist (“Soomusrongide diviis Vabadussõjas”, 1923; “Enamlus Eestis I”, 1930, koos J. Ernitsaga; “Nõukogude Vene ja kommunismi teostuskatseid aastail 1917–1934”, 1934). E. Laamani sulest pärinevad ka esimesed Eesti riigitegelaste Jaan Poska (1935, kordustrükk 1998) ja Konstantin Pätsi (1940) ning arsti ja mõtteteadlase Juhan Luiga (1938, kordustrükk 1998) biograafiad. Aastail 1936–1937 kuulus E. Laaman riigivanem K. Pätsi poolt uue põhiseaduse kava arutamiseks moodustatud komisjoni, jaanuaris 1937 nimetati ta uue põhiseaduse koostamiseks ja kinnitamiseks

⁵⁴ ERA, f. 76, n. 1, s. 122, l. 2,7; s. 135, l. 156; s. 873, l. 8,9; n. 5, s. 25, l. 2, 72, 158; s. 28, l. 57; s. 71, l. 134, 192; s. 72, l. 197–200; s. 89, l. 1; s. 91, l. 2, 3, 12, 13; s. 99, l. 1; s. 100, l. 2; s. 109, l. 1; s. 120, l. 3; s. 149, l. 2, 19; s. 178, l. 1; s. 194, l. 2; s. 198, l. 1; s. 208, l. 17; s. 219, l. 1, 11; s. 235, l. 3, 5; s. 238, l. 2, 17; s. 245, l. 1; s. 282, l. 1; s. 285, l. 1, 3; s. 292, l. 1, 30; s. 299; s. 300, l. 3; l. 1,14; s. 873, l. 8,9; Õigus 1922, nr. 3, lk. 79-80; 1923, nr. 4, lk. 120; Eesti biograafiline leksikon, lk. 189; Eesti avalikud tegelased, lk. 45, 83, 130, 131, 186, 231, 266, 319; Eesti riigi-, avaliku- ja kultuurielu tegelased, lk. 88, 124, 270.

⁵⁵ Vt. Õigus 1922, nr. 3, lk. 79, 80.

⁵⁶ ERA, f. 76, n. 5, s. 72, l. 118; s. 115, l. 3, 4, 8, 12; Eesti biograafiline leksikon, lk. 189; Eesti avalikud tegelased, lk. 347; Eesti riigi-, avaliku- ja kultuurielu tegelased, lk. 106, 112, 280.

rahvahääletuse alusel moodustatud Rahvuskogu (1936–1937) liikmeks; Rahvuskogu kinnitas Eesti Vabariigi uue põhiseaduse 28. juulil 1937, see jõustus 1. jaanuaril 1938.⁵⁷

Aastal 1906 astus Peterburi ülikooli Eesti esimese iseseisvusaja tuntuim enamlik tegelane Viktor Kingissepp (1888–1922). Lahkunud ülikoolist 1908. aastal, astus ta uuesti sisse 1910, esialgu ajaloo-keeleteaduskonda, kust 1911 läks üle õigusteaduskonda. 1914 saadeti Kingissepp põrandaaluse tegevuse pärast Peterburist välja, 1916 lubati tal riigieksamite tegemiseks tagasi tulla. Pärast riigieksamite sooritamist oli ta 1916. aastal mõnda aega rindel. 1917. aastast oli V. Kingissepp täielikult pühendunud põrandaalusele tegevusele, algul Narvas, seejärel Tallinnas, kus ta ööl vastu 3. maid 1922 arreteeriti ja riigivastase tegevuse pärast surma mõisteti.⁵⁸

Peterburi ülikooli õigusteaduskonnas õppinud rohkem või vähem tuntud eestlasi jätkus peale eelpool nimetatute ka muudesse riigiametitesse, samuti rahanduse jmt. aladele. 1907–1911 õppis ja lõpetas kõnealuse teaduskonna E. M. Juurik, kes naasis Eestisse 1922. aastal ja töötas seejärel Kohtuministeriumis, töö- ja hoolekandeministri abina (1923–1926), oli Tallinn-Haapsalu Rahukogu liige (1926–1929) ning seejärel Tallinnas notariks. Theodor Käärik oli aastail 1918–1920 Ajutise Valituse sekretär ja seejärel asjadevalitseja, 1920–1923 riigikassa juhataja ja selle abi ning alates 1923. aastast Riigitrükikoja juhataja. Tehnikateadlase Ottomar Madissoni vend Eugen Maddisson lõpetas 1910. aastal ning töötas seejärel kümme aastat Taga-Kaukaasias kohtuasutustes. Tulnud Eestisse, töötas ta Siseministeriumis nõunikuna (1922), seejärel Administratiivasjade Peavalitsuse juhatajana. 1928. aastast oli E. Maddisson Riigikogu

asjadevalitseja. 1913. aastal lõpetanud Nikolai-Edgar Niitem oli pärast Vabadussõda Rahaministeriumi peasekretär (tänapäeva mõistes kantsler), nõunik ja tollidirektor ning 1930. aastast Pikalaenu Panga prokurist ja hüpoteeklaenu osakonna juhataja. Tuntud majandustegelane sai Voldemar-Joakim Puhkist, kes õppis Peterburis 1911–1917 (juristidiplomi sai 1922 Tartu ülikoolist). Rahanduse alal tegutses ka riigitegelane Mihkel Pung, kes 1919 Eesti esindajana korraldas Helsingis esimeste paberrahade trükkimise ning oli 1920 Eesti Panga (asutati 1919) president ja 1920–1924 pangakontori omanik Tallinnas. 1913 lõpetas V. Smetanin, kes oli 1913–1915 Tallinna Linnavalitsuse kantsleise sekretäri abi ja alates 1915. aastast üle 20 aasta Tallinna linna statistika büroo juhataja. Eespool oleme juba rääkinud asundustegelasest Samuel Sommerist.⁵⁹

Kokkuvõttes võime öelda, et käesoleva uurimuse tulemusena on õnnestunud nimeliselt välja selgitada 93 Peterburi ülikooli õigusteaduskonnas õppinud ja Eesti seadusandlikes kogudes, valitsuses jm. asutustes töötanud isikut. Peterburi ülikooli matriklist lisandub nendele veel 130 Eestist pärit isiku nime,⁶⁰ kelle tegutsemisest Eestis seni kasutatud allikad aga teavet ei anna. Eelpool nägime ka, et mitte kõigist õigusteaduskonda astunuist ei saanud juriste, või nad siirdusid muudele aladele. Kahjuks pole siiani täpsemaid andmeid Eesti kõrgharidusega juristide üldarvu kohta.⁶¹ T. Karjahärm ja V. Sirk, toetudes Tartu Ülikooli aastail 1919–1939 lõpetanud juristide arvule (1618), mis ületas kõigi teiste teaduskondade (eraldi võetuna) lõpetajate arvu, märgivad vaid, et juristid “moodustasid ilmselt suurima kõrgharidusega haritlasgrupi”.⁶² On tõenäoline, et mingi

⁵⁷ Eesti biograafilise leksikoni täienduskõide, lk. 130; E. Laaman oli 1914. aastast mõnda aega abielus Helmi Mankiniga, 1930. aastal abiellus ta Tatjana Poskaga. Vt. Eesti avalikud tegelased, lk. 139.

⁵⁸ Eesti biograafilise leksikoni, lk. 216, 217.

⁵⁹ ERA, f. 76, n. 5, s. 148, l 1, 5, 8, 11; Eesti biograafilise leksikoni, lk. 216, 217; Eesti avalikud tegelased, lk. 68, 136, 172, 245, 247, 311; Eesti riigi-, avaliku- ja kultuurielu tegelased, lk. 126, 180, 210, 254.

⁶⁰ Vt. lisad 1–3.

⁶¹ Vt. nt. T. Karjahärm, V. Sirk. Vaim ja võim, lk. 145–153; P. Järvelaid. M. Pihlamägi. 80 aastat Eesti Vabariigi Justiitsministeriumi.

⁶² T. Karjahärm, V. Sirk. Vaim ja võim, lk. 145.

osa Peterburi ülikooli matriklis märgitud 130 inimesest omandas juristikutse ja töötas ka hiljem Eestis, mistõttu võib oletada, et Peterburis sai hariduse ja töötas Eestis vähemalt üle saja eestlasest juristi. Oluline osa sellest kontingendist osales aktiivselt Eesti Vabariigi põhiseaduse väljatöötamises ning põhiseadusega määratud seadusandliku, täitev- ja kohtuvõimu institutsioonide rajamises ja rakendamises, Eestis õigusriigile kohase seadusandliku baasi loomises, aga samuti juriidilise kõrghariduse andmise korraldamises käsikäes teadusliku uurimistöo alustamise ja arendamisega õigusteaduse erinevates valdkondades. Endiste nn. piiterlaste kiiret esilekerkimist vastloodud Eesti Vabariigis, nende pikaajalist püsimist selle poliitilises juhtkonnas, riigi- jt. asutustes soodustas kahtlemata Peterburi ülikoolist saadud hea erialane ettevalmistus, samuti asjaolu, et paljud nendest olid enne Eestisse naasmist töötanud Venemaa riigi-, kohtu- ja teistes asutustes, kaasa arvatud Peterburi ülikoolis, ning omandanud lisaks teoreetilistele teadmistele ka korraliku kogemustepagasi. Seepärast pole eriti imekspandav, et veel 1930. aastail, kui Tartu ülikoolist oli tulnud juba arvukalt noori juriste, hoidsid kõrgetes riigi-, kohtu- jm. ametis olevad Peterburi ülikooli õigusteaduskonna kasvandikud kokku ning suhtusid Tartus diplomi saanud juristidesse suure eelarvamusega, pidades Tartu ülikoolis saadud ettevalmistust mitteküllaldaseks. Omavahel nimetasid nad tartlasi “konspektnikuteks” ja olid uhked 19. sajandi lõpu – 20. sajandi alguse Peterburi ülikooli professorite rahvusvaheliselt kõrge taseme üle.

Raimo Pullat

(1935)

Lõpetanud Tartu ülikooli ajaloolasena (1958), ajaloodoktor (1972), filosoofiadoktor (1998). Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudis (1965–1990) teaduri, osakonnajuhataja, asedirektori ja direktorina. Aastail 1990–1999 Soome Akadeemia ning Oulu Ülikooli vanemteadur, TPÜ uurijaprofessor ning Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituudi vanemteadur, alates 2000. aastast Tallinna Pedagoogikaülikooli professor.

Teadustöö põhisuunad: Ida- ja Põhja-Euroopa ajalugu: sotsiaal- ja linnaajalugu, ajalooline demograafia, välispoliitika ajalugu (Eesti-Poola-Soome suhted). Avaldanud üle 50 raamatu erinevates keeltes, neist 7 välismaal ja üle 200 teadusliku artikli.